

ደራሲ በየን ሃይለ

ሐመድ አዳም ዝለበሰሉ ዕለት እተነበ

ሐጺር ታሪኽ ህይወት

ሎሚ መዓልቲ ደራፍ ለይትና ብኸብሪ ነፋንዎ አለና። ደራሲ፡ ገጣሚ፡ ፈላስፋ፡ ቀባኢ፡ ቀራጺ፡ ወራቢ ሙዚቃ (ኮምፖዘር) ክኢላ ስነ-ምሕደራ፡ ብሓጺኖ - ከም ምሁራት ዘመነ ተሃድሶ በዓል ብዙሕ ሞያን ሰፊሕ ባህልን - በየን ሃይለ።

ደራፍ ለይቲ ዝብል አምር፡ ካብታ ውርይቲ መጽሓፉ “ድኳን ትበርህ” እተወሰደ እዩ። መሰረተ ሓሳብ ደራፍ ለይቲ ኣብ ጽዋታት ደንግርካዊ ደራሲ ክርስትያን ሃንስ አንደርሰን እትርከብ The nightingale ዘርእስታ ጽውጽዎይ እያ። በየን ሃይለ ነዛ ጽውጽዎይ እዚኣ፡ ከም ምልክት (Symbol) ተጠቂሙ ዓቢ መልእኽቲ እዩ ገዲፉልና። በየን ናብ ማእከል ትካላዊ ብቕዓት ኤርትራ እምባትካላ፡ ትምህርቲ ስነ-ምሕደራ ክቐስሙ ዝመጹዎ ሰባት ዘቕርበሎም ቀዳመይቲ ሕቶ፡ “ኣብዚ ዓዲ ምስኣተኹም ለይቲ ብጥዑም ደሃይ ዝደርፍ ዑፍ ኣቃሊብኩምሉ’ዶ?” እትብል ሕቶ እያ። ትሕዝቶ ናይታ ጽውጽዎይ ብሕጽር ዝበለ ከምዚ እዩ።-

“ኣብ ሓደ ዓዲ፡ ግሩም፡ ህንጻታት፡ አደራሻት፡ ሓወልቲታት፡ ንበጻሕቲ ዝምስጥ በብዓይነቱ እጹብ ድንቁ መዘናግዒ ቦታታትን ዝሃነጸ ንጉስ ነበረ። ንኹሎም መዘናታቱ ነጋውስ ናብ ዓዱ ክበጽሑ እናዓደመ ድማ፡ ኩሉ’ቲ ዝሃነጸ ዘበለ የርእዮም ነበረ። እቶም በጻሕቲ፡ ዓዶም ምስ ተመልሱ ዝጽሕፍሉ ዝነበሩ መልእኽቲ ግን፡ ነቲ ንጉስ ዘደንጹ፡ ካብ ትጽቢቱ ወጻኢ’ዩ ዝነበረ። “ብኣቀባብላኹም እንግዶትኩምን ዝተዓዘብናዮ ምርኢትን ተመሲጥና። ብሕልፊ ድማ፡ እቲ ኣብ ዓድኹም ዘሎ ለይቲ ለይቲ ዝደርፍ ጥዑም ዝደሃዩ ዑፍ ካብ እዝንና ምፍላይ ኣብዮና” ዝብል

መልእክቲ ይሰድሉ ነበሩ። እቲ ንጉስ ብዛዕባዚ ደጋጊሞም ዝጠቕሱሉ ዝነበሩ ደራፍ ለይቲ ዑፍ ዋላሓንቲ ዝፈልጦ ኣይነበሮን። ንኹሎም ኣብ ከባቢኡ ዝነበሩ ሰበሰልጣንን መሳርሕቲን ሓቲቲ እውን ዝፈልጦ ሰብ ክረክብ ኣይከኣለን። ስለዚ ድማ፡ ዓዲ ምሉእ ትጠየቕ ተባሂሉ። ህላወ ናይቲ ዑፍ ዘስተባህሉ ደቂ ዓዲ ግን ኣይተረኽቡን። ኣብ መወዳእታ፡ ካብ ምሉእ ዓዲ ነቲ ደራፍ ለይቲ እትስምዖ ዝነበረት ሓንቲ ንእሽቶ ንል ጥራይ ተረኽበት። ብእኣ ተመሪሖም ድማ ነቲ ዑፍ ረኽብዎ.....።

ደራሲ በዩን ሃይለ፡ ነዛ ጽውጽዋይ ከም ምልክት ወይ ሲምቦል ተጠቂሙ፡ ውልቀሰባት፡ ትካላት፡ ህዝብታትን ሃገራትን ዝበዝሕ እዋን ጸጋታቶም፡ ብልጫታቶም፡ ናይ ምግባር ዓቕሞም ብልክዕ ከምዘይፈልጡ ይገልጽ እዎ፡ ጸጋታትካ ኣነጺርካ ምፍላጥ፡ ኣብቲ ንሱ “መድረኽ ፍጹም ተኸእሎታት” ኢሉ ዝገልጸ ልዑል ደረጃ ብቕዓት ንምብጻሕ ዝፈጥሮ ድርኻት ቀለል ከምዘይኮነ ብስፍሓት የረድእ።

በዩን ከም ሓደ ደራፍ ለይቲ ናይ ኤርትራ ክንወስዶ ንኸእል ኢና። ብ1941 ዓ.ም. ካብ ፊተውራሪ ሃይለ ካሳን ወይዘሮ ዘውዲቱ ኪዳነ መስመርን ኣብ ኣስመራ ዝተወልደ በዩን ሃይለ፡ ብስነጥበባዊ ተውህቦኡን ተመራማሪ ኣእምሮኡን ዓቢይ ህያብ ኣበርኪቱልና እዩ። በዩን ካብ ቁልዕነቱ ኣትሒዙ፡ ኣብ ስነ-ጽሑፍ፡ ቅብኣን ቅርጻን ልዑል ፍቕሪ ዝሓደሮ ሰብ እዩ ነይሩ። ገና ወዲ 18 ዓመት እንከሎ፡ ኣብ 1958 ዓ.ም. “ዓቢዱ’ዶ ትብሉዎ” ዘርእስታ ልብ-ወለድ መጽሓፍ ደሪሱ ኣብ 1964 ንሕትመት ዘብቐዎ፡ ብኣጋኡ ድንቂ ተውህቦ ዝተዓደሎ ስነጥበበኛ እዩ። ቅድሚኻ መጽሓፍኪኣ ከም በዓል “ሓደ ዛንታ” ዝኣመሰላ ብቋንቋ ትግርኛ ዝተደርሳ ልቢ ወለድ መጻሕፍቲ እኳ እንተነበራ፡ “ዓቢዱ’ዶ ትብልዎ?” ግን ፍሉይነት ነይሩዎ። ብትልሚ (Plot) ቅዲ ኣጸሓሕፋ (Style) ኣተሃናንጻ ጠባያት (characterization) ኣብ ታሪኽ ስነ-ጽሑፍ ኤርትራ ቀዳመይቲ ዘበናዊት ኖቩል ተባሂላ ክትጥቀስ ትኸእል እያ። በዩን ሃይለ ገና ፍጥር ክብል እንከሎ ሓያል ኣንባቢ፡ ልዑል ስነጥበባዊ ተውህቦን በሊሕ ኣእምሮን ዝተዓደሎ ሰብ ምንባሩ፡ ካብ መጽሓፍ “ዓቢዱ’ዶ ትብልዎ?” ንላዕሊ ምስክር የለን።

በየ ካብ 1959 ክሳብ 1963 ዓ.ም. ኣብ American university of Beirut ብPolitical science ከምኡ'ውን Public administration ዝተመረቐ ክኢላ ናይ ስነ-ምሕደራ እዩ። በየ ናይ ስነ-ምሕደራ ክኢላ ይኹንምበር ልዑል ፍቕሪ ስነ-ምሕደራ ስለዝነበሮ፡ ኣብ ምሉእ ዕድመኡ ጎረቤት ስርሑ፡ ብዙሕ ስነ-ምሕደራ ስርሓት'ዩ ኣፍርዩ። ብ1974 ቦኽሪ ስእላዊ ኤግዚብሽኑ - ኣብ ኣስመራ ከቕርብ እንከሎ፡ ልክዕ ኣብታ ዓመት እቲኣ “ሳራ” ዘርእስታ ብዛዕባ ትካላት እትትርኽ ኣዝያ ነዋሕ ግጥሚ ጽሑፉ። በየ ምልክት ቋንቋ እንግሊዝ ስለዝነበሮ፡ ብእንግሊዝኛ ዝጸሓፎም ብርክት ዝበሉ ግጥሚታት እውን ኣለውዎ።

ልዑል ፍቕሪ ሃገርን ህዝብን ዝነበሮ በየ ሃይለ፡ ድሕሪ ናጽነት፡ ሞያኡን ፍልጠቱን ኣብ ህንጻት ሃገር ከውዕሎ ብዝነበሮ ሓያል ባህሪን ስምዒትን፡ ጠቕሊሉ ናብ ሃገሩ ክኣቱ ኣይደንጎዩን። ኣብ ሓያሎ ህዝባዊን መንግስታዊን ትካላት፡ ኣፍራይነትን ብቕዓትን ትካላት ንምዕባይ ዝሕግዝ ብዙሕ መጽናዕቲታት ብምቕራብ ድማ፡ ብሞያኡ ዓቢ ኣበርክቶ ገይሩ።

በየ፡ መስራቲ ናይቲ ኣብ 2006 ዓ.ም. ኣብ እምባትካላ ዝቐመ “ማእከል ትካላዊ ብቕዓት ኤርትራ” እዩ። ዕላማ ናይቲ ትካል ብቐጻሊ ስልጠናታት፡ ትካላት ኤርትራ ምሕደራኣንን ውዳበኣንን ብምሕያል ናብ ብሉጽነት (excellence) ከምዝዓርጋ ምግባር እዩ። በየ ነዚ ዕላማ'ዚ ብብቕዓት ንምፍጻም፡ ኣብቲ ትካል መሳርሕቲ ኮይኖም ዝተመደቡ መንእሰያት ብሉጽ ኣገልግሎት ክህቡ ዘኽእሎም ፍልጠት እናስነቐ፡ ሞያዊ ዓቕሚ ክድልቡ ልዑል ጻዕሪ እዩ ኣካይዱ።

ናይ ድሕሪ ናጽነት ዓመታት በየ ሃይለ፣ ብድርብ ሞያታቱ ማለት ብስነ-ምሕደራ ጥራይ ዘይኮነ ብስነ-ምሕደራ እውን ዓቢ ፍርዖት ዘበርክተለን እዩን። ኣብ 2003 እታ ህብብቲ መጽሓፉ “ድካን ትበርህ” ኣሕተሙ። ኣብ 2006 ድማ፡ “ትጽቢት ባህን” ዘርእስታ ካልኣይቲ ብልጽቲ መጽሓፍ ደጊሙ። ኣብ 2008 “ወግዒ ልቢ” ዝተሰምየት ድራማ ደሪሱ ንመድረኽ ኣብቂዑ። ነዛ ድራማ'ዚኣ ዘሰነያ ሙዚቃ እውን ባዕሉ ዝወረቦ እዩ። ካልእ ዘይትሓትመ ስርሓት እውን ኣለዎ። ብተወሳኺ ብርክት

ዝበሉ ዓንቀጾት ኣብ መጽሔታት ክጽሕፍ እንከሎ፡ ኣብዚ ዝተጠቐሰ ዓመታት ኣያሎ ናይ ቅብኣ ፍርያት እውን ኣፍርዮ። ኣብ መንበሪ ገዝኡን ገዛ ፈተውቱን ድማ፡ ኣብ ጉዕዞ ህይወቱ ዝቐብኦም ብዙሓት ስእልታት ይርከቡ።

በዩን ሃይለ፡ ድሕሪ ናጽነት ዘፍረዩን መጻሕፍቲ፡ “ድኳን ትበርህ” ን “ትጽቢት ባህጉ” ን ከምኡ’ውን ድራማ “ወግዒ ልቢ” ንዕብዮት ኣደ ህዝቢን ሃገርን ወሳኒ ዝኾነ፡ ዓሚቕሩ ኣሳባትን ፍልስፍናን ዝሓቕፋ እዩን። ኣብ ምዕባለ ስነ-ጽሑፍን ናይ መድረኽ ድራማታትን ሃገርና ድማ ከም እምነ ማይል ክጥቀሳ ይኸእላ። በዩን ድሕሪ ናጽነት ነቶም ካብ ኩሉ ኩርናዓት፡ ማለት ካብ ገድልን ዝተፈላለዩ ክፍልታት ዓለምን ከምኡ’ውን ካብ ማእከል ኢትዮጵያ ናብ ኣስመራ ዝመጹ ገጸ-ባህርያት፡ ምስቶም ኣብ ኣስመራ ዝጸንሑ ጠባያት፡ ኣብ ድኳን እንዳ ትበርህ ኣራኺቡ ብምትዕርራኽ፡ ንምዕባለ ሃገርን ሕብረተሰብ ዘገድሱ ዓበይቲ ኣርእስትታት ኣውራ ናብ ምሕደራ ዝቐንፁ ሕቶታት ኣልዒሎም ከምዝውግዑ እናገበረ፡ ብመገዶም ኣቢሉ፡ ንውሉድ ወለዶ ዘገልግል፡ ናብ መድረኽ ፍጹም ተኸእሎታት ዘሕኩር ኣሳባትን መልእኽቲታትን እዩ ኣብታ መጽሓፍ ኣስፊሩ። ኣብ ድኳን ትበርህ ዘዩስፈሮ ድማ ኣብ “ትጽቢት ባህጉ” ቀጸልዎ።

በዩን ደራሲን ሰኣልን ከም ምጻኑ መጠን፡ ንኣሳባቱ፡ ብምልክታት ናይ ምግላጽ ልዑል ክእለት ነይሩዎ። “ፍልስፍና ዕምባባ እምኒ”፡ “ኣንጭዋን ኣርማዝን”፡ “ደራፍ ለይቲ”፡ “ኣወልቲ እዝኒ”፡ “ሕቶታት ስፍኒክሰ”፡ “ዋላ”፡ “መድረኽ ፍጹም ተኸእሎታት” ዝብሉን ካልኣትን መግለጺታት በዩን ብቐሊሉ ኣብ ኣእምሮ ሰብ ተቐሪጾም ዓሚቕሩ መልእኽቲን ፍልስፍናን ዘረድኡ እዮም። በዩን ንስነ-ምሕደራ ዝኣክል ሰፊሕ ዓውደ ፍልጠት፡ ብስነጥበባዊ መገዲ፡ ማለት ብምልክታት፡ ምስልታት፡ ጽውጽዎታት ገይሩ ብቐሊልን ርዱእን መገዲ ዘቐረበ ዓቢ ፈላስፋ እዩ። መሓለዊ ማሸላ “ዋላ” ኣንቲ ካብ ምልክታቱ እያ። “ሰባት ሕሉፍን መጻኢን ብንጹር ክርእዩ፡ ኣስተውዒሎም ድማ ብዕውት መኣዝን ክንጻዙ እንተኸይናም፡ ቅድም ቀዳድም ኣብ ዋላ ክድይቡ ክኸእሉ

አለዎም” ይብል ነይሩ በየ ሃይለ። ን “ዋላ” አዝዮ’ዩ ዘፍቅራ። “ዋላ” ንበየነ። ምልክት ንጹር ራእይን ብውጥን ምምራሕን። መግለጺ በሪኽ ንቕሓት። ብቐፅን አድማዒን ምሕደራ እያ።

ጽሑፋት በየ ሃይለ ብሽጉርቲ ክመሰሉ ይኸእሉ። ሽጉርቲ ቀጻላታቱ አዝዮ ብዙሕ እዩ። ቀሊጥካ አይውዳእን። ኣብ መጽሓፍቲ በየ ሃይለ ዘሎ ሓሳባትን ፍልስፍናታትን እውን ከምኡ እዩ። “ከም በየ ገይሩ። ንቋንቋ ትግርኛ ብውሕልነት ዝተጠቐመሉን ኣርቂቕ ዝፈተሎን ዝፈተነን ናይ ምግላጽ ሓይሉ ዘርኣየን የለን” እንተተባህለ ምግናን ኣይኮነን።

በየ ኣብ ልዕሊ መንእሰያት ዝነበሮ ፍቕሪ ሕሉፍ እዩ። “መጻሕፍተይ ንመንእሰያት እየ ጽሑፊዮ - ንሳቶም ጽቡቕ ገይሮም ከምዝርድእዎ ድማ እምነት ኣለኒ” ይብል ነይሩ። ብርግጽ ድማ። መጻሕፍቱ ደጋጊምካ ዝንበብ። ኣብ ሓደ ንባብ ዘይውዳእ ምጻኑ መረጋገጺ ነባርነቱ እዩ። ንመጻእቲ ወለዶታት ድማ ደራሺ ሓሳባትን ፈጠራውነትን ከምዝኸውን ርጉጽ እዩ።

በየ ኣብ ጽሑፋቱ “ቀለም ቀመስ” ዝብል ቃል (ጠቕሙ ፈሊጥ ወይ Philistine ንዝብል ኣምር ዝሃቦ ናቱ መግለጺ እዩ) ብብዝሒ ስለዘዘውትረ። ገለ ሰባት ንምሁራት ከጥቅዕ ወይ ክውቅስ ኢሉ ዝተጠቐመሉ ቃል ገይሮም ብጌጋ ዝተረድእዎ ኣይስኣኑን ይኾኑ። መጻሕፍቱ ብዕምቄት ዘንበበ ግን። በየ ኣፍቃሪ ትምህርቲን ምሁራትን እዩ ነይሩ። የግዳስ ንሱ ምሁር ዝብሎ ሰብ። ጥማዕ ፍልጠት ሓዙ ኣብ ጥቕምን ገንዘብን ጥራይ እናተጓየዩ። ብንእሽቶ ክእለቱ ንዘምሃሮ ሕብረተሰብ ተገልቢጡ ዝምዘምዘ ዘይስልጡን ሰብ ዘይኮነ። ፍልጠቱ ኣብ ታሪኽን ፍልስፍናን ድልድል ሰረት ዘለዎ። ሞያኡን ትምህርቱን ምርምራቱን ምዕባለ ሕብረተሰብ ኣብ ምድራኽ ከወፊ ቅሩብ ዝኾነ ብመትከልን ዕላማን ዝምራሕ ሰብ እዩ።

በየ ሃይለ ብኣበርክቶኡ ጥራይ ዘይኮነ ከም ውልቀሰብ - ሰብኣዊ ባህርያቱ እውን ብኣርኣያነት ክጥቀስ ዝከኣል እዩ። በየ ምስዚ ኩሉ

ዓሚቅ፡ ፍልጠቱ፡ ልዑል ሞያዊ ብቅዓቱን ጉሉሕ አበርክቶኡን አዝዩ ምቕሉል ሰብ እዩ ነይሩ። ትዕቢት ዝበሃል አይፈቱን። ምስ ዓቢ ይኹን ንእሽቶ፡ ምስ ምሁር ይኹን ዘይተማህረ ብዘይ ጸገም ክወሃሃድ ዝኸእል፡ ወግዑን ዕላሉን ዘይምኖ ፍቱው ሰብ እዩ ነይሩ።

ሎሚ ከምዚ ዝኣመሰለ ዓቢይን ክቡርን ሰብ ኢና ነፋኑ ዘለና። በየን ከም ኩሉ ሰብ ሓደ መዓልቲ ክሓልፍ ምጻኑ ንፈልጥ እኳ እንተኾንና፡ ክሳብ ክንዲ'ዚ ቀልጢፉ ይፍለየና ግን አይበልናን። የግዳስ አይተፈልየናን። ሞት ናይ በየን ንሃገርን ህዝቢን ዓቢ ክሳራ ይኹንምበር..... በየን ግን ከም ንኸስር አይገበረናን። ኩለንተናኡ አብ መንፈስና ገዲፍዎ አሎ። ሓሳባቱ፡ ወግዑ፡ ትጽቢቱን ባህጉን ብዛዕባ ህዝቢን ሃገርን አብ መጻሕፍቱ ሰነዱልና አሎ። ርግጽ እዩ ብአካል ክፍለየና እንከሎ ዝስምዓና ሓዘን መሪር እዩ። ማዕረ ማዕረኡ ግን ነቲ ብዙሕ ዘፍረየሉ ጉዕዞ ህይወቱ ብሓበን እናጸምበልና ኢና ነፋንዎ ዘለና። ምሁራዊ ሕድገታቱ ብምዕቃብን ብምድንፋዕን ከአ ከነቕስኖ ይግባእ።

በየን አብ 1984 ምስ ወይዘሮ ፍረወይኒ ሃይለማርያም ዝተመርዓወ በዓል ሓዳር እዩ ነይሩ። ንዝፈትዎ ሃገሩ ብሞያኡ እናገልግለ እንከሎ ብዝሓደሮ ሕማም ድማ፡ አብ ሆስፒታል አሮታ ክእለ ድሕሪ ምጽናሕ ብ29 ሰነ 2012 ሰዓት 6:00 ቅ.ቐ. ብሞት ተፈልዩና። ሎሚ 30 ሰነ ፍርቂ መዓልቲ ከአ፡ ሰድራቤቱ፡ ፈተውቱ፡ አንብብቱን አድነቕቲ ስነጥበባዊ ፍርያቱን አብ ዝተረኽብሉ፡ ብኸብ ዝበለ ስነ-ስርዓት ሓመድ አዳም ለቢሱ።

ብኣጋጣሚ ምፍላይ ናይዚ ዓቢይን ክቡርን ዜጋ እምበኣር፡ ንሰድራቤቱ፡ ፈተውቱ፡ አንብብቱ፡ አስተማቕርቲ ስነጥበባዊ ፍርያቱ ጽንዓት ይሃብኩም - ጽንዓት ይሃበና ንብል! “ዋላ” በየን አበሪኸናን አማዕራግናን ንህነጸ!

ዘልኣለማዊ ዝኸሪ ንሰማእታትና!!

ጸሓፊ = ሰለሙን በርሀ